

När orden inte räcker

- Språkstörningens påverkan på läsning och skrivande

Förstelärare Charlotta Mosesson

Logoped Hanna Helttunen

Hällsboskolan Kungsholmen

Agenda (60 min)

- Hällsboskolan
- Språkstörning/DLD och dyslexi
- Konsekvenser för läsning och skrivande
- Undervisningsstrategier och val som främjar läsning och skrivande vid språkstörning/DLD

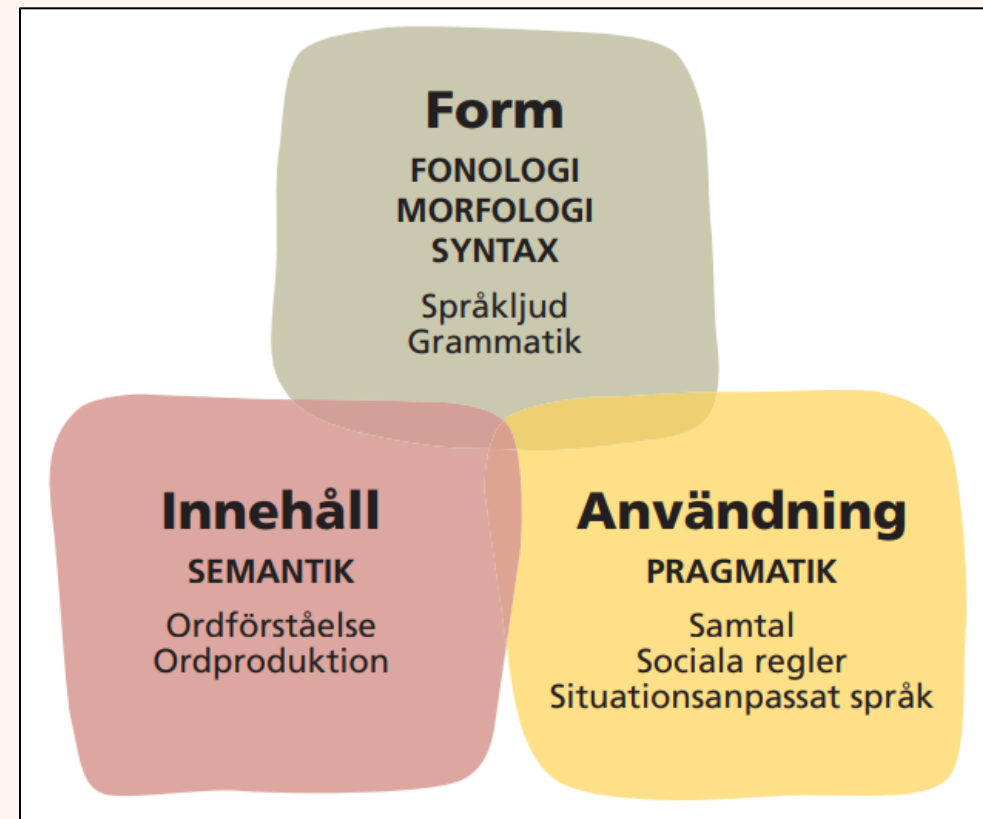
Hällsboskolan Kungsholmen

- SPSM Specialskola FSK-10
- Målgrupp: Elever med grav språkstörning
- Medicinsk diagnos: Generell språkstörning
- Tvärprofessionellt samarbete
 - EHT
 - logoped och lärare
- Språk-, läs- och skrivutveckling

Språkstörning/Developmental language disorder (DLD)

- Språkstörning/DLD är en av de vanligaste utvecklings-neurologiska funktionsnedsättningarna (2 elever/klass)
- Förekommer hos 6-8 % av normalbegåvade barn i förskole- och skolålder
→ Hos 1-2 % är de språkliga svårigheterna så stora att språkstörningen betraktas som grav
- Innebär medfödda *varaktiga* svårigheter att utveckla sitt eller sina modersmål på samma sätt och i samma takt som jämnåriga
- Språkstörning är en dold funktionsnedsättning

Bakomliggande mekanismer vid DLD

Mindre effektiv automatisk inläarning av mönster

➤ Språk är mönster

Ljud, ord, ändelser och böjningar, samspel

Bearbetningskapaciteten mer begränsad

- Bearbetningshastighet: Hur snabbt information bearbetas
- Arbetsminne: Hur mycket som kan hållas i huvudet samtidigt
- Energi: Hur länge fokus kan behållas

Dyslexi/Specifika läs- och skrivsvårigheter

- Svårigheter med ordavkodning och/eller stavning
→ påverkar läsningens korrekthet och/eller hastighet
- Stavningssvårigheter är mycket vanliga vid dyslexi, kvarstår ofta upp till vuxen ålder
- Svårigheterna kvarstår trots effektiv läsundervisning
- Multifaktoriell orsaksbakgrund (genetik, neurobiologi, miljö)
- Hög förekomst vid språkstörning/DLD

Läs- och skrivinlärning vid språkstörning/DLD

Språkstörning/DLD över tid

- Livslång funktionsnedsättning
- Språkstörning ändrar karaktär

Vardagsspråket påverkat i yngre åldrar

Skolspråk och skriftspråk i högre åldrar

**You can't see
DLD**

Developmental Language Disorder (DLD)
affects 1 in 14 people.

**STARTED TO TALK LATER
THAN HIS SIBLINGS**

**HAS DIFFICULTIES
LEARNING NEW WORDS**

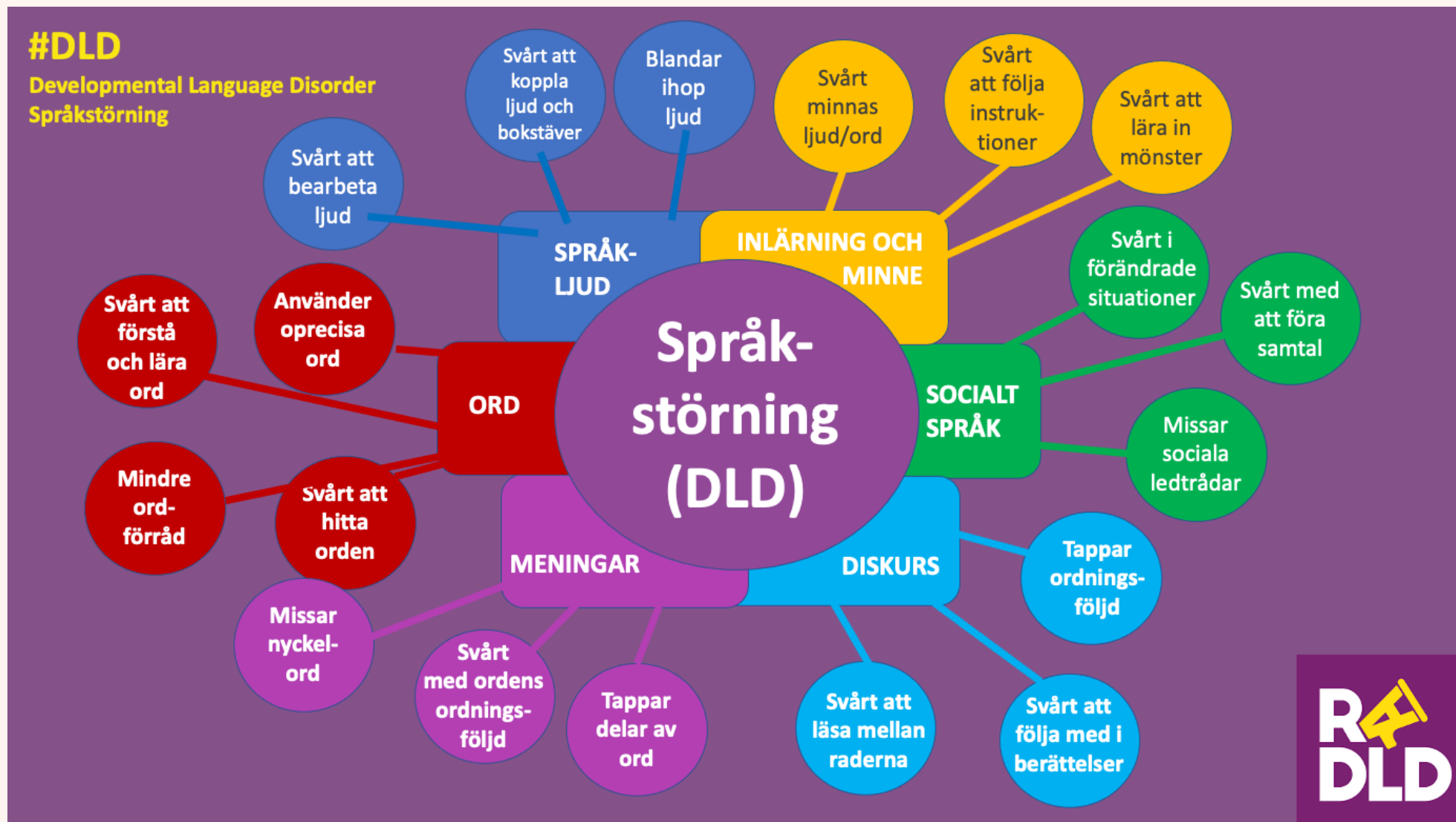
**NEEDS LOTS OF REPETITIONS
TO FOLLOW INSTRUCTIONS**

**STRUGGLES TO JOIN
ACTIVITIES & DISCUSSIONS**

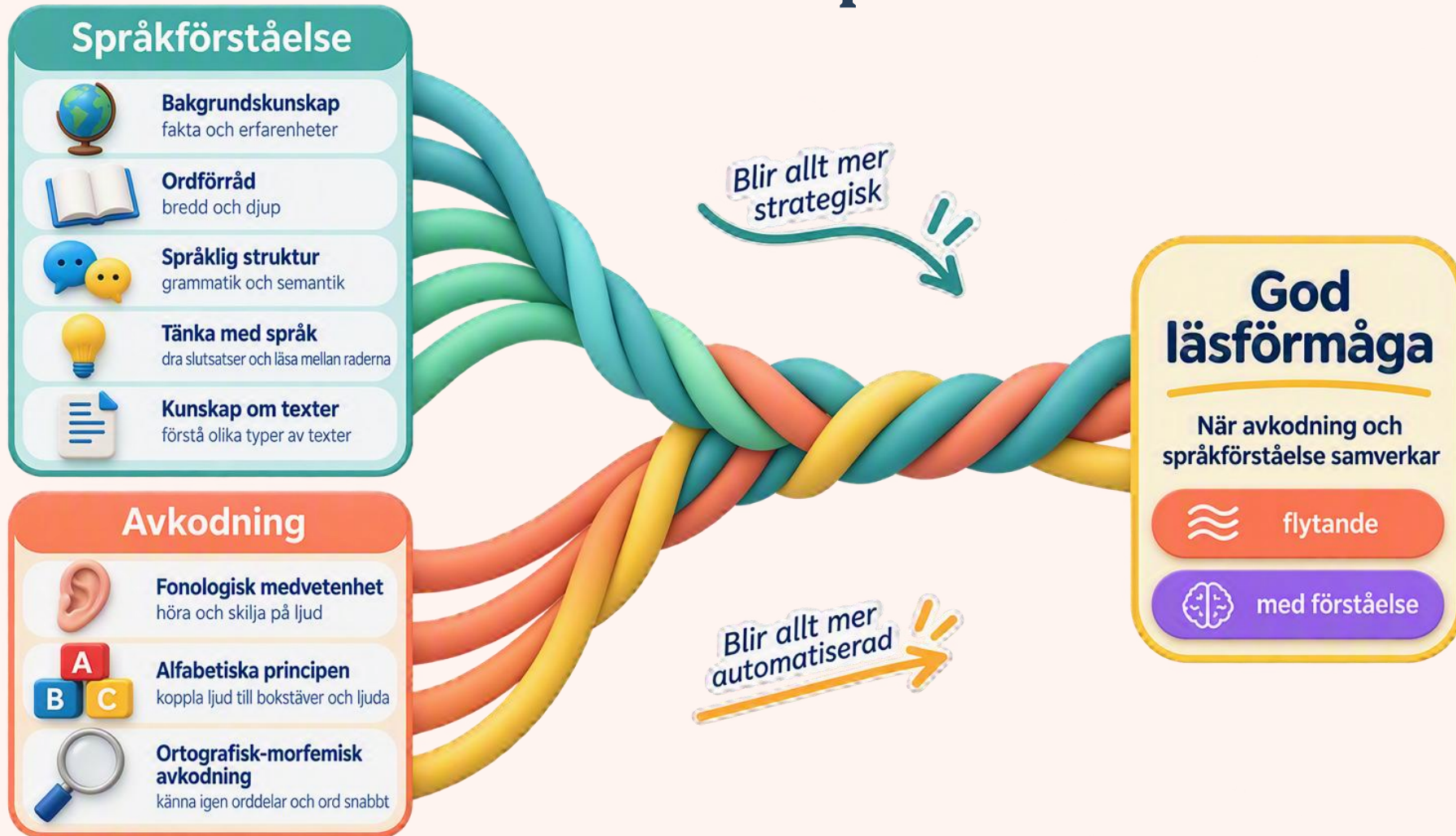
Learn more at [RADLD.ORG](https://radld.org)

RADLD

Vilka svårigheter kan uppstå i läs- och skrivsituationer?

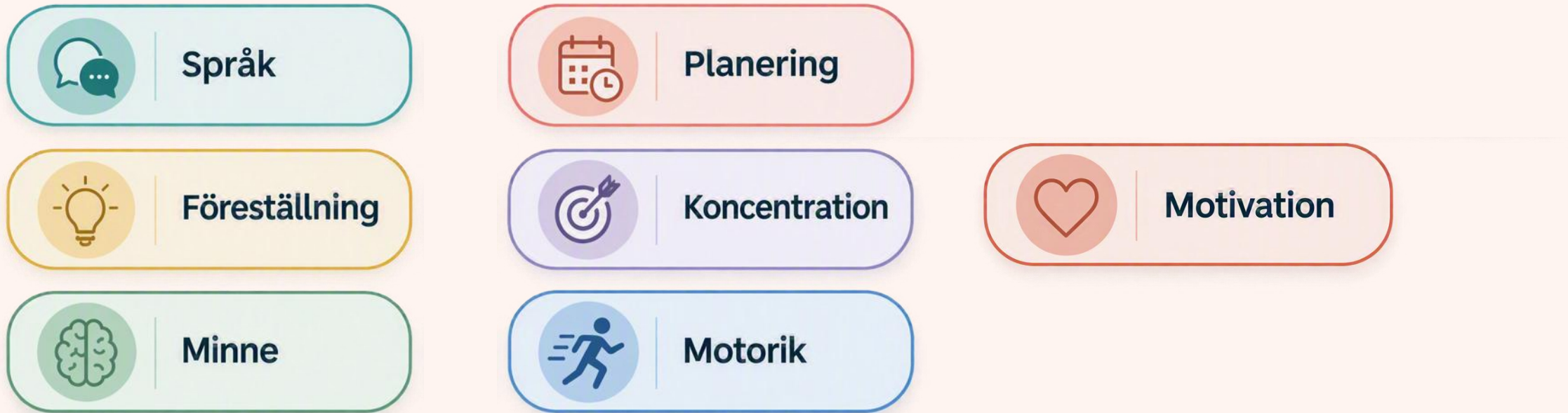

Läsrepet

Skrivande

Att skriva är komplext och kräver flera olika förmågor:

Val och undervisningsstrategier som främjar läsning och skrivande vid språkstörning/DLD

1. Gör språket synligt

Explicit undervisning som stöttar språk- och läsförståelse

2. Avlasta arbetsminnet

Minska den kognitiva belastningen i läs- och skrivsituationer

3. Träna och kompensera

Utveckla färdigheter och strategier

4. Skapa många möjligheter till språkande

Gör eleverna till producenter – med struktur och stöttning

Gör språket synligt

Explicit undervisning som stöttar språk- och läsförståelse

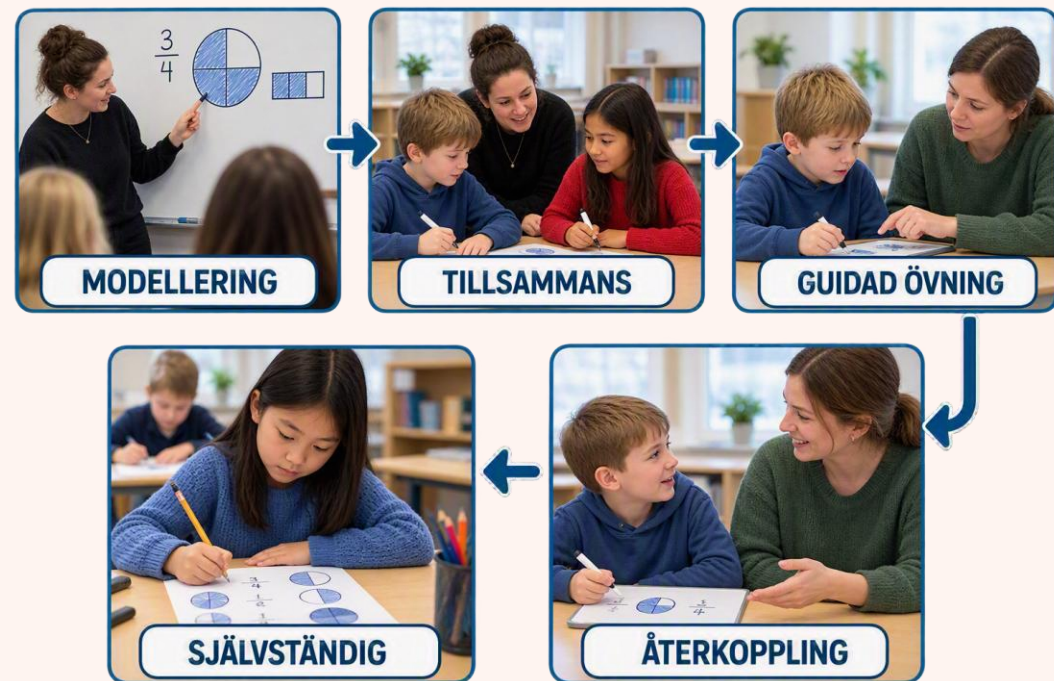

Morfologi – prefix, rot, suffix

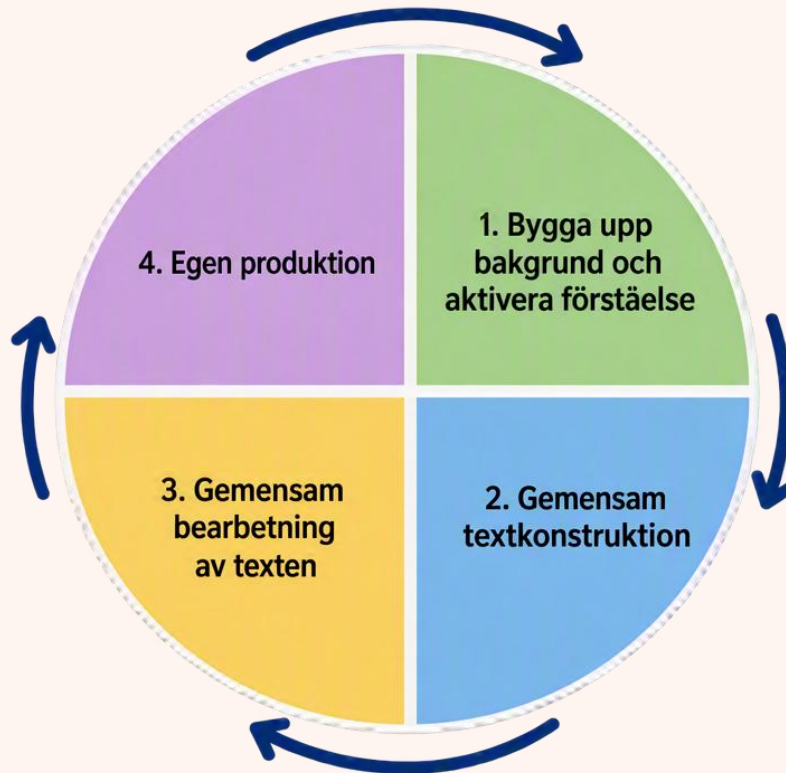
Explicit undervisning

- Strukturerad undervisning med tydligt mål
- Läraren undervisar om det som ska läras ut – tar inte för givet
- Eleverna lämnas inte ensamma
- Stöttande med modeller
- Anteckningar
- Ta stöd i andraspråksundervisning

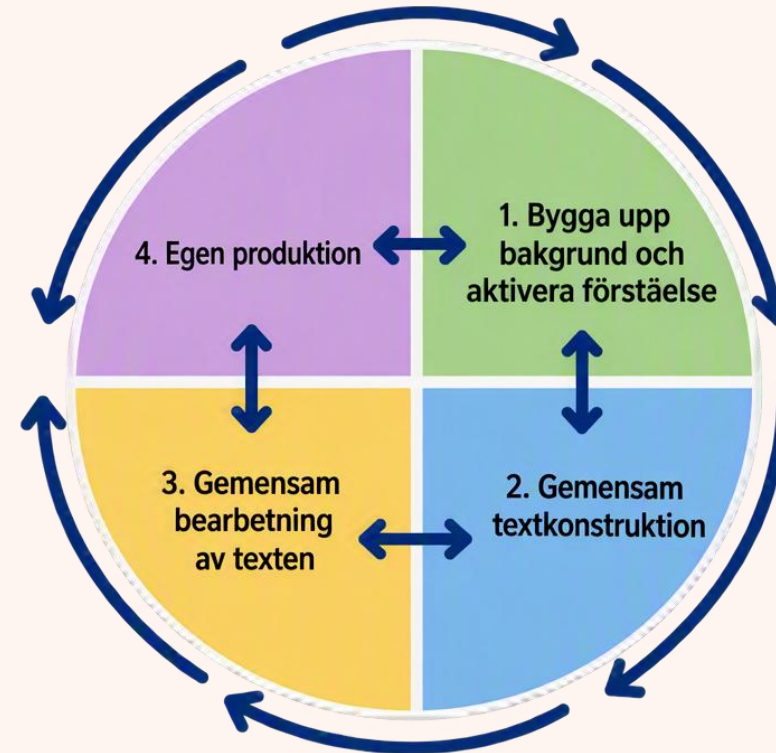
CIRKELMODELLEN

Linjär progression

CIRKELMODELLEN

Flexibel process mellan faserna

ÖKAT VISUELLT STÖD BEHÖVS I ALLA FASER

Mer visuellt stöd, konkretisering och uppdelning behövs och kan variera mellan faserna.

Avlasta arbetsminnet

Minska den kognitiva belastningen i läs- och skrivsituationer

Stöttande instruktioner som avlastar arbetsminnet

1. Använd korta meningar med konkreta ord
2. Dela upp i steg
3. Använd visuellt stöd
4. Begränsa mängden information
5. Upprepa och var konsekvent
6. Låt instruktionen synas

*Träna läsförståelsen i texten –
inte i instruktionen*

Den engagerade berättaren

Är ni med?

Ja/nej

Förstår du?

markör
är du med

Lätt att
"ljuga"

Behöver du hjälp?

Vardagsspråk
professionellt
språk

I stället frågar vi...

Vilken
uppgift har
du valt?

Vilken del
skriver du
på?

Vad har du
valt att skriva
om?

Hur har du
inlett?

Tänk frågeorden:

Vem?

Vilka?

Vad?

Hur?

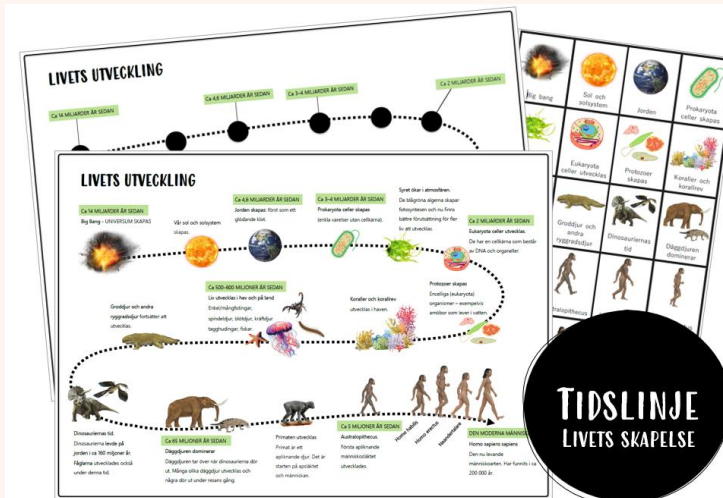
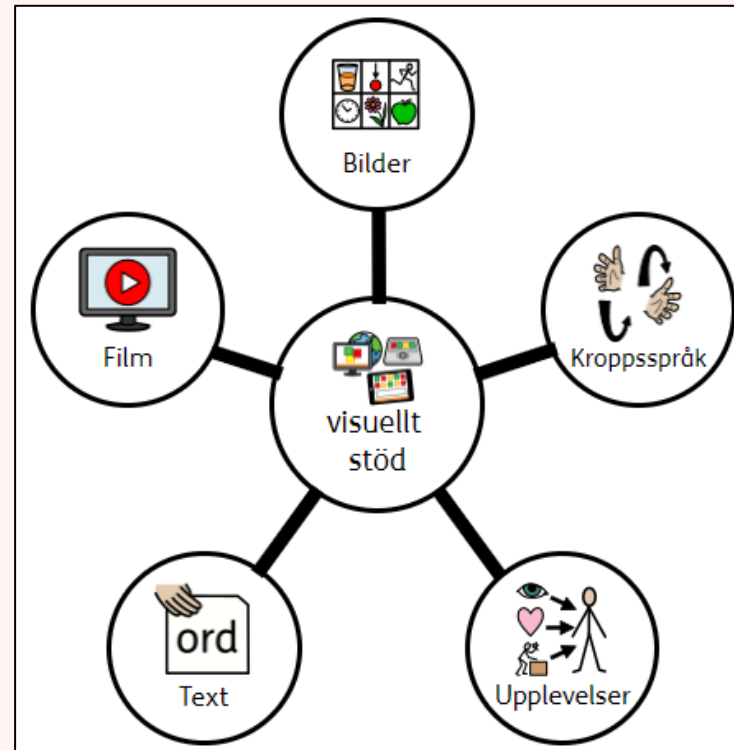
Vilken?

Vilket?

(Varför?)

Visuellt stöd

- Vilket visuellt stöd?
- Hjälp eller stjälp?
- Fokus på det viktiga
- Modellera tolkning
- Låt eleverna arbeta aktivt med visuella stöd

Text om Utö

Hämtad från Utö.se samt redigerad <https://www.uto.se/om-uto/>

Utö är en skärgårdsö med en säregen historia. Ön fick **bofast** befolkning så tidigt som i mitten på 500-talet. **Fiske och jordbruk** var viktiga näringar men så småningom var det **järnmalm** som skapade den stora inkomstkällan.

Redan på 1100-talet började järnmalm utvinnas ur gruvorna, och de kom att bli bland **de viktigaste gruvorna i Sverige**. Intensiv gruvdrift pågick i cirka 700 år. Kvar från den tiden finns stora och avgrunds djupa **gruvhål**, som nu är vattenfyllda. Gruvdriften gjorde att ny arbetskraft ständigt behövdes till ön.

I början på 1700-talet kom ryssar och skövlade och härjade på ön. Då byttes så småningom järnmalmen som fraktades på båtar ut mot annan last. På 1800-talet anlände de första **badgästerna**. Under denna epok besöktes ön flitigt av kändisar som skalden **Evert Taube** och skådespelare **Greta Garbo**.

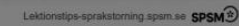
Idag är Utö ett **populärt utflyktsmål** i skärgården – som varje år har ungefär **70 000** besökare.

Ön ligger i Haninge kommun och här finns idag cirka 250 bofasta och närmare 300 fritidshus. **Ett 30-tal elever** går i Utö skola som har både förskoleverksamhet och skola från årskurs ett till nio.

Stora delar av ön är **naturresevat**. Naturresevatets mark ägs och förvaltas av Skärgårdsstiftelsen. På Utö finns också ett 40-tal olika **näringsidkare**. Till de större arbetsgivarna räknas Haninge kommun, Utö Rederi, Utö Vårdshus och Försvarsmakten.

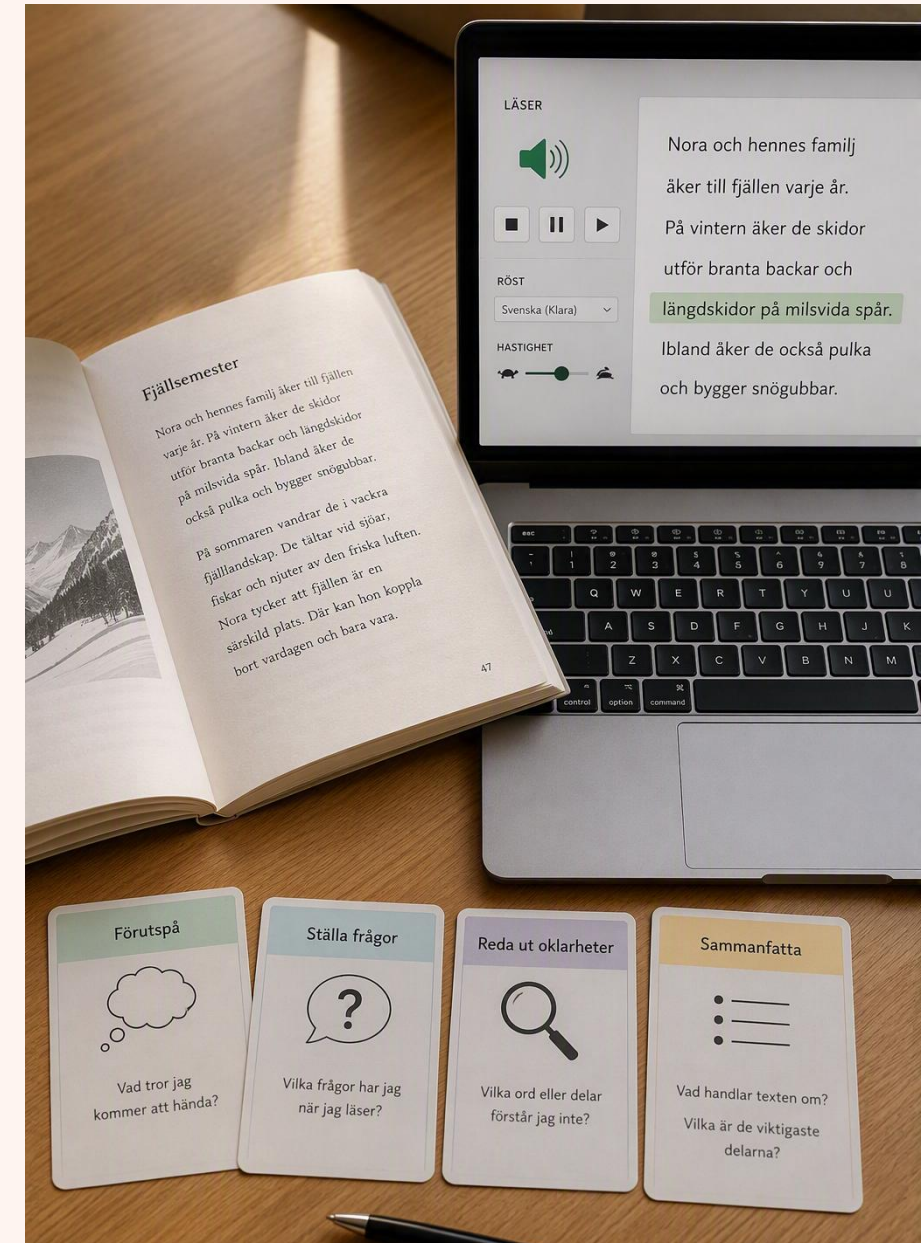

Träna och kompensera

Elever med DLD behöver både utveckla sina färdigheter och få tillgång till kompensatoriska stöd

Lästräning vid språkstörning/DLD

- Phonics
- Systematisk uppföljning
- Insatser efter behov
- Repetition och variation

En stor andel elever med DLD,
men inte alla

- Explicit undervisning
- Gemensam läsning
- Modellering av strategier
- Synliggöra språk och tänkande

Alla elever med DLD

ELEV MED DYSLEXI

Inläst material kan vara en tillräcklig stötta

Eleven kan lyssna på texten och ta till sig innehållet eftersom orden är kända.

Orden är redan befästa.
Inläst text ger tillgång till innehållet.

ELEV MED GRAV SPRÅKSTÖRNING

Inläst material är inte tillräckligt som enda stötta

Det finns många ord som inte är befästa.
Att bara lyssna räcker inte för att förstå innehållet.

Många ord är inte befästa.
Behöver mer än inläst text – till exempel förklaringar, visuellt stöd, samtal och upprepade möten med orden.

Stöttor och strategier vid läsande

- Igenkänning
- Förförståelse
- Sammanfattningar
- Ge rubrikerna
- Dela upp texten
- Frågor
- Möta texten flera gånger
- på olika sätt

§. 162. 6 december

Lagar och regler i Sverige

För att Sverige ska vara ett demokratiskt samhälle behöver vi lagar och regler. Dessa skapas genom grundlag och ordning i samhället och är en viktig del av demokratins grund.

Tänk dig hur världen skulle se ut om alla gjorde precis som de ville – det skulle snabbt bli kaos! Men vad är egentligen skillnaden mellan en lag och en regel?

En lag är en regel som har bestämts av riksdagen och som gäller i hela Sverige. Det betyder att alla som bor här måste följa lagen, oavsett vem man är. Om man bryter mot en lag kan det få stora konsekvenser, som böter eller fängelse.

Regler, däremot, är något som en grupp bestämmer tillsammans. Det kan vara regler som gäller i skolan, under en fotbollsmatch, eller i en förening. Om någon bryter mot en regel kan det skapa problem, men att andra i gruppen blir arga. Men det leder oftast inte till så allvarliga straff som när man bryter mot en lag.

I Sverige är alla människor lika inför lagen. Det betyder att det inte spelar någon roll om du är rik eller fattig, polsk eller inte, nyfödd eller har bott här hela livet, man eller kvinna – lagen gäller på samma sätt för alla. Det är en av de viktigaste principerna i vårt samhälle.

Det är viktigt att känna till vilka lagar som gäller i Sverige. Att ha här innebär att varje medborgare ansvarar för att respektera och följa landets lagar.

Svara på frågorna med hela meningar.

1. Vad är skillnaden mellan en lag och en regel?
2. Varför är det viktigt med lagar och regler i samhället?
3. Vad betyder ordet "principer" i texten?
4. Vad innebär det att "alla är lika inför lagen"?
5. Sammanfatta texten med högst två meningar.
6. Skriv en egen fråga till texten och försök att svara på den.

TIDSLINJE
2: A VÄRLDSKRIGET

1933 FINSKA VINTERKRIGET
Den 30 november anfall Sovjetunionen Finland. 13 Mars 1941 invaderar Finland kapitulera i och Sverige drar sig ur konflikten.

1933 STÅLPUNKTEN
Hitler och Mussolini möter i Berlin för att diskutera om att skapa en allians mellan Tyskland och Italien.

1933 TYSKLAND INVADERAR POLEN
Hitler invaderar Polen den 1 september 1939.

1934 TYSKLAND ANFALLER STORBRITANNIEN
Hitler anfaller Storbritannien den 1 september 1939.

1934 JAPAN
Japan invaderar Kina den 7 juli 1937.

1936 TYSKLAND ANFALLER FRANKRIKE
Hitler anfaller Frankrike den 10 september 1939.

1937 TYSKLAND ANFALLER NEDERLÄNDERNA
Hitler anfaller Nederländerna den 10 maj 1940.

1938 TYSKLAND ANFALLER ÖSTERRIKE
Hitler anfaller Österrike den 12 mars 1938.

1939 TYSKLAND ANFALLER SOVJETUNIONEN
Hitler anfaller Sovjetunionen den 22 juni 1941.

1940 TYSKLAND ANFALLER DANMARK
Hitler anfaller Danmark den 9 april 1940.

1941 FORTSÄTTNINGSKRIGET
Finland drar sig ur konflikten med Sovjetunionen den 4 september 1944.

1941 NATO BILDAS
NATO bildades 1949 med syftet att att utöka trycket på Sovjetunionen och att förhindra nya krig.

1942 TYSKLAND ANFALLER STORBRITANNIEN
Hitler anfaller Storbritannien den 1 september 1942.

1943 TYSKLAND ANFALLER ITALIEN
Hitler anfaller Italien den 8 september 1943.

1944 TYSKLAND ANFALLER JUGOSLAVIEN
Hitler anfaller Jugoslavien den 1 april 1941.

1945 KALLA KRIGET
Kalla kriget börjar efter andra världskriget.

1945 TYSKLAND KAPITULERAR
Tyskland kapitulerar den 8 maj 1945.

1929 BÖRSKRASCH
Börskrasch i Amerika. Ekonomisk tvångs tider med hög inflation och arbetslöshet.

[illegible]

Stöttor vid skrivande

- Mallar - struktur - checklistor
- Börjar
- Styckeindelning
- Modellera
- Skriva i par/grupp
- Svara med hel mening – använd frågan
- Lyssna på sin text
- Tal till text

Faktatext om _____

 Klassificering: Vad är det för sorts djur? _____	 Utseende Hur ser djuret ut? _____	 Boplat Var levde djuret? _____
 Föda Vad åt djuret? _____	 Utdöende När och varför dog djuret ut? _____	 Egen fakta om djuret. _____

Planera din novell

Idé
Kort sammanfattning om vad novellen ska handla om.

Karakterer
Huvudkaraktär: _____
Bakgrunder: _____

Plots
Plott: _____
Plott: _____

Tid
Ära: _____
Tid på dygnet: _____

Stämning
1. Känsl
2. Sjuk
3. Ensamhet
4. Spänning
5. Mytisk
6. Eggen

Inledning
1. Dikt
2. Dialog/interaktion
3. Meddelande
4. Eggen

Handling och upprepning
Vilka olika handlingar ska formas i din novell?

Avslutning
1. Läsning på konflikten
Läsaren får veta hur "problemet" lös
"Jag undrar ut, vad skönt att löst sig!"
2. Öppet slut
Läsaren får inget svar på hur det gick.
"Fantastiska ansträng, vad kommer här?"
3. Knyt ihop säcken
Avsluta med en stämning.

Novell - rädsle

Novell - ilska

PLANERA & SKRIVA NOVELL

Skapad av Erika Danielsson

Krönikans delar	Detta ska vara med	Förslag på meningar:
Rubrik 	Tydlig och kort Ska visa vad krönikan handlar om	Pinsamma vuxna Ett nej är alltid ett nej Aldrig i tid
Inledning 	Inled med en vanlig händelse Ämne med fråga presenteras	 En sak som jag har funderat på är... När jag satt på bussen... I morse när jag åt frukost... Hur kommer det sig att...? Varför är det så...?
Huvuddel 	Stycke 1 - resonera Ge exempel på något du själv varit med om, läst, sett på film, eller hört någon berätta	 Inledningsvis... Först och främst... Till att börja med... Detta leder till... Följden blir...
	Stycke 2 - resonera Vad kan det här leda till? Hur är det nu? Hur är det för andra?	 Å ena sidan... Dessutom... Detta leder till... Följden blir...
	Stycke 3 - resonera Vad mer kan det här leda till? Vad vill du ska hända?	 Å andra sidan... Däremot... Detta leder till... Följden blir... Nu vill jag att... Jag hoppas att... Det bästa vore om vi... Låt oss nu bestämma att...
Avslutning 	Sammanfatta dina viktigaste tankar Svara på din inledande fråga Uppmana till handling	 Sammanfattningsvis... Avslutningsvis... Till sist... Det viktigaste jag har kommit fram till är... Nu är det dags att vi alla...
Krönikörens namn		

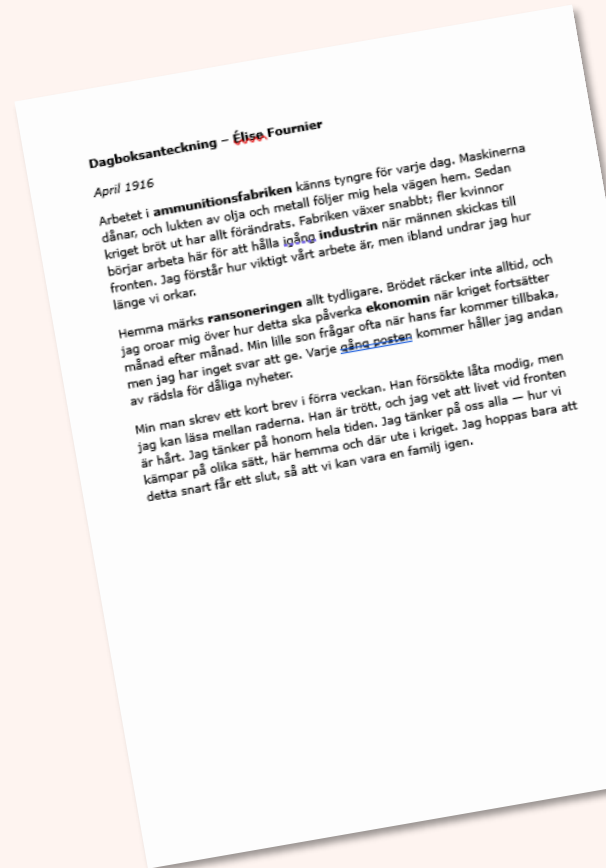
Visuellt stöd och modellering i en uppgift (högstadiet)

Élise Fournier, 32 år, gift och mor till ett barn, Frankrike. Arbetar i en ammunitionsfabrik efter att hennes man blivit inkallad.

Henry "Hank" Sullivan, 25 år, gift och far till en tvåårig son, kommer från en liten stad i Ohio, USA. Arbetade tidigare som mekaniker men har nu gått med i American Expeditionary Forces där han tjänstgör som sjuktransportörare nära fronten i Frankrike

Dagboksanteckning – **Élise Fournier**
April 1916

Arbetet i **ammunitionsfabriken** känns tyngre för varje dag. Maskinerna dånar, och lukten av olja och metall följer mig hela vägen hem. Sedan kriget bröt ut har allt förändrats. Fabriken växer snabbt; fler kvinnor börjar arbeta här för att hålla igång **industrin** när männen skickas till fronten. Jag förstår hur viktigt vårt arbete är, men ibland undrar jag hur länge vi orkar.

Hemma märks **ransoneringen** allt tydligare. Brödet räcker inte alltid, och jag oroar mig över hur detta ska påverka **ekonomin** när kriget fortsätter månad efter månad. Min lille son frågar ofta när hans far kommer tillbaka, men jag har inget svar att ge. Varje **gång posten** kommer håller jag andan av rädsla för dåliga nyheter.

Min man skrev ett kort brev i förra veckan. Han försökte låta modig, men jag kan läsa mellan raderna. Han är trött, och jag vet att livet vid fronten är hårt. Jag tänker på honom hela tiden. Jag tänker på oss alla – hur vi kämpar på olika sätt, här hemma och där ute i kriget. Jag hoppas bara att detta snart får ett slut, så att vi kan vara en familj igen.

Dagboksanteckning – **Élise Fournier, 1916**

Det är sent nu, och huset är antligen tyst. Lilla Madeleine somnade med handen runt min tumme, som om hon redan förstod mer än hon borde om världen utanför våra väggar. Jag borde sova jag också, för imorgon väntar ännu en lång dag i fabriken – men tankarna låter mig inte vila.

Sedan Émile blev inkallad har allt känts som om det står på ända. Jag visste att kriget skulle förändra våra liv, men jag kunde inte föreställa mig hur mycket. **Ransonering** har blivit en del av vår vardag; varje gång jag går till butiken är hyllorna lite tomare. Vi får leva på kuponger och hoppas att de räcker månaden ut. Jag sparar alltid det bästa åt Madeleine och **Maman** – själv klarar jag mig på mindre.

På **ammunitionsfabriken**, där jag började arbeta för att klara oss ekonomiskt, är ljudet av maskinerna öronbedövande. Men det som låter högst är alla tankar om vad vi egentligen producerar. Jag vet att det är nödvändigt, att kriget kräver **industrins** fulla kraft, men ibland får jag en klump i halsen när jag tänker på att det vi tillverkar kommer att användas där min egen man befinner sig. Allt är så motsägelsefullt.

Ekonomin – ja, den präglar oss alla nu. Priserna stiger snabbare än lönen och varje dag försöker jag räkna ut hur jag ska få pengarna att räcka. **Ekonomi** handlar tydligen inte längre om att spara till framtiden, utan om att klara nästa vecka. **Maman** säger att vi kvinnor alltid har varit bra på att få lite att räcka länge, men jag ser hur hon tittar på mig när hon tror att jag inte märker. Hon oroar sig för mycket.

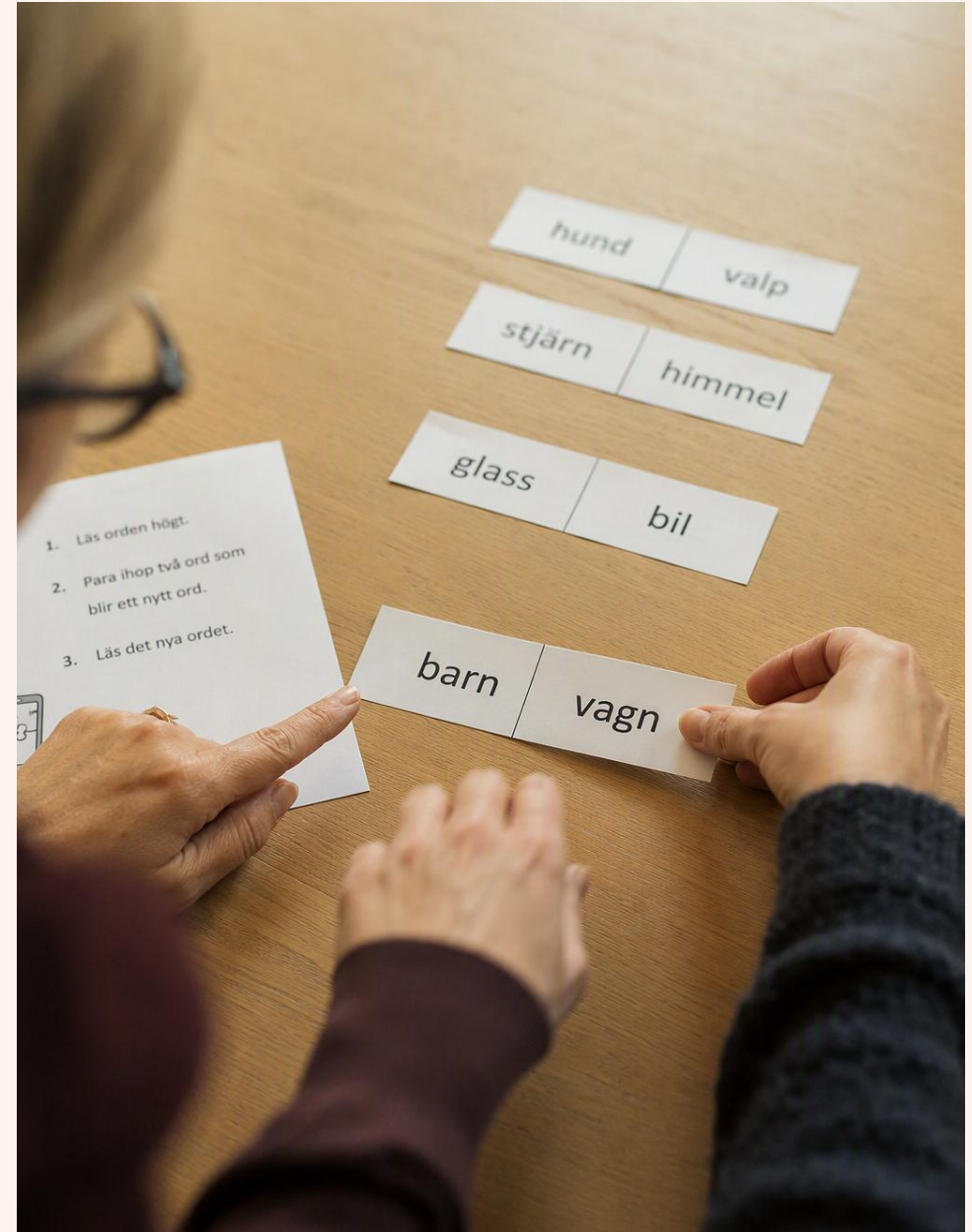
Men det är Émile jag tänker mest på. Varje kväll läser jag hans brev igen, även om orden snart sitter utan till. Han skriver att jag inte ska vara orolig, att han har kamrater som håller humöret uppe, men jag kan läsa mellan raderna. Han berättar aldrig om det värsta. Jag undrar hur kallt det måste vara i skyttegravarna, hur rädd han är, om han tänker på oss lika mycket som jag tänker på honom.

Ibland, när Madeleine skrattar, försöker jag föreställa mig hur allt kommer att bli när han kommer hem. Jag försöker hålla fast vid den bilden: vi tre tillsammans igen, utan ransonering, utan fabriksarbete, utan krig. En vanlig kvällsmiddag. Émile som lyfter Madeleine i luften tills hon kiknar av skratt. Men det känns så långt bort.

Skapa många möjligheter till språkande

Gör eleverna till producenter – med struktur och stöttning

Interaktiv bokläsning

- Välj målörd ur en bok – gärna på ett tema
- Förbered material med visuellt stöd för målorden
- Planera frågor på förhand
- Expandera barnens yttranden
- Arbeta med målorden: memory, finns i sjön, förklara hemliga bilder för varandra, lek, dramatisera, charader, tecken
- Läs samma bok flera gånger och repetera orden många gånger

Stationsarbete – möjlighet till nivåanpassning

KORTARE PASS – FOKUS OCH ORK

I GRUPP – STÖTTA VARANDRA OCH LÄRA TILLSAMMANS

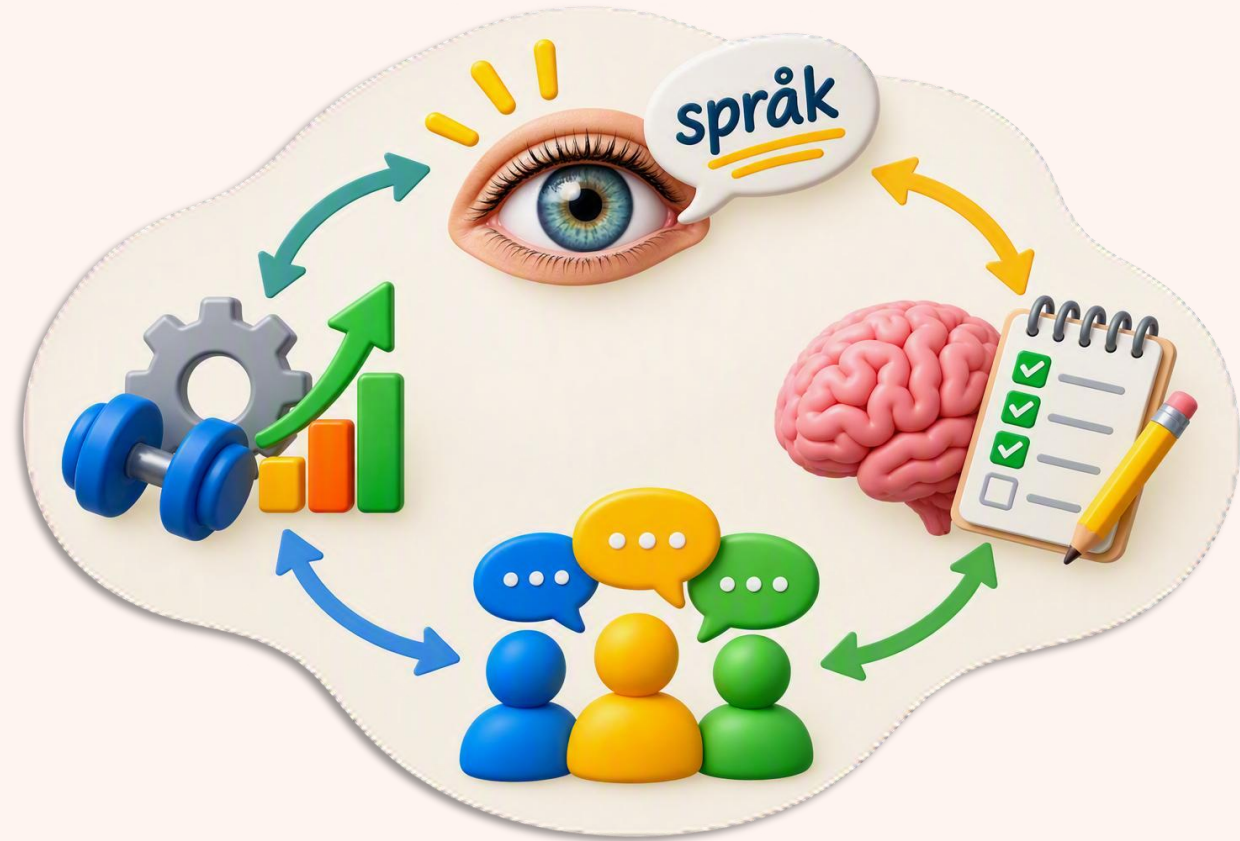

LÄSNING OCH SKRIVANDE –
I MENINGSFULLA SAMMANHANG

Avslutande reflektion

Jag tar med mig....

Jag vill göra mer av....

Lästips!

- SPSM Lektionstips DLD smakprov
<https://www.spsm.se/laromedel/smakprov-lektionstips-sprakstorning/>
- Socialstyrelsen om språkstörning
<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/funktionshinder/sprakstorning/>
- Forskning om språkstörning
<https://www.sprakforskning.se/forskningsbloggen/>

